

Гребеньок І. Теоретичні та прикладні аспекти реалізації та управління соціальними функціями підприємств [Електронний ресурс] / І. Гребеньок // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2014. — Вип. 1 (10). — С. 13-24. — Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14hiisfp.pdf>.

УДК 658.5:338.242:621

JEL Classification: M11, M14

Інесса Гребеньок

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001, Україна

e-mail: adieu1@rambler.ru

здобувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ФУНКЦІЯМИ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В статті розглянуто сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів ідентифікації ролей та сутності соціальних функцій сучасного вітчизняного промислового підприємства. Розглянуто основні проблеми реалізації соціальних функцій вітчизняними промисловими підприємствами у пост ринковий період. Обґрунтовано доцільність відповідного групування та класифікації моделей економічної поведінки підприємств за критерієм реалізації соціальних функцій. Здійснено математичну інтерпретацію зазначених моделей на прикладі підприємств сільськогосподарського машинобудування Вінницької області.

Ключові слова: соціальні функції, машинобудівне підприємство, організаційна поведінка, модель поведінки.

Инесса Гребенёк

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ И УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫМИ ФУНКЦИЯМИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье рассмотрена совокупность теоретических, методических и прикладных аспектов идентификации ролей и сущности социальных функций современного отечественного промышленного предприятия. Рассмотрены основные проблемы реализации социальных функций отечественными промышленными предприятиями в пост рыночный период. Обоснована целесообразность соответствующего группирования и классификации моделей экономического поведения предприятий по критерию реализации социальных функций. Осуществлена математическая интерпретация отмеченных моделей на примере предприятий сельскохозяйственного машиностроения Винницкой области.

Ключевые слова: социальные функции, машиностроительное предприятие, организационное поведение, модель поведения.

Inessa Hrebenok

Ternopil Ivan Puluj National Technical University,
56 Ruska st., 46001 Ternopil, Ukraine

e-mail: adieu1@rambler.ru

Researcher, Department of Management Innovation and Entrepreneurship

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF REALIZATION AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES SOCIAL FUNCTIONS

Abstract. *Totality of theoretical, methodical and applied aspects of authentication the roles and essence of social functions of modern domestic industrial enterprise is considered in the article. The basic problems of realization of social functions domestic industrial enterprises are considered in a post market period. It is reasonable the expediency of the corresponding grouping and classification of models of enterprises economic behavior on the criterion of realization the social functions. It is carried out the mathematical interpretation of the marked models on the example of enterprises of agricultural engineer in Vinnytsya region.*

Keywords: *social functions, machine-building enterprise, organizational behavior, model of behavior.*

Постановка проблеми. Головний вектор розвитку України у новітній історії кінця ХХ – початку ХХІ ст. був і залишається логічно обумовлений тяжінням до побудови ефективної моделі ринкової економіки та розвинутих соціально-економічних відносин в усій площині відповідних суспільних інститутів. Саме ці два зазначених аспекти – ринковий та соціальний - становлять, очевидно, основний конфліктуотворюючий аспект при формуванні відповідної політики модернізації. Водночас у цілому ряді наукових робіт забезпечення адекватної – тобто суспільно схваленої - адаптації соціального комплексу всієї інституціональної системи України до нових ринкових економічних умов віднесено до одного з найактуальніших завдань. Як загальне може розглядатися твердження про те, що універсальною умовою зазначеного є всебічне врахування історичних традицій, ментальних, психологічних та культурних особливостей, і це може відбуватися об'єктивно за зміни основних базових принципів організації суспільства. До таких слід віднести насамперед видозміну тенденцій централізації та децентралізації у координації та регулюванні соціальних функцій економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Достатньо аргументованою при цьому виглядає точка зору про те, що ігнорування соціальних проблем перехідного періоду є безпосереднім джерелом конфліктів та потенційних суспільних втрат, у т.ч. як суто економічних, так і соціальних. Так, з точки зору теоретиків сучасного інституціоналізму, зокрема Д. Норта [1], В. Полторовича [2], Г. Клейнера, В. Тамбовцева, Р. Качалова [3-4] та ін., саме цей фактор обумовлює ефект і парадокс «інституційних пасток», коли еволюція соціально-економічних систем не призводить до підвищення ефективності; тим самим пояснюється факти існування неефективних суспільств (систем) у середовищі ефективних соціально-економічних систем впродовж тривалого періоду. Низьку ефективність ринкових реформ на постсоціалістичному, і, особливо, на пострадянському просторах Дж. Стігліцем [5] та ін. пов'язано насамперед із ігнорування соціальних складових, факторів і наслідків реформ.

Водночас питання оцінювання ролі соціальних функцій сучасної економіки має різні методологічні тлумачення. Так, представниками неоліберальної течії соціальний фактор розвитку західного суспільства розглядається переважно як негативний. М. Фрідменом і Ф. Хайеком [6] та ін. зокрема стверджувалося, що соціальні витрати, їх зростання, часто випереджає в економічно розвинутих країнах, а також роль профспілок, інших соціальних інститутів є негативними факторами. Саме ці фактори, у випадку не обмеження їх впливу,

здатні призвести до дисфункціональності ринків та економічних криз. Соціальний захист не може, як вважалось згаданими дослідниками, передувати суті і динаміці економічного зростання, а бути лише логічним наслідком результативності останнього. Слід підкреслити, що ця точка зору має достатньо масштабне історичне підтвердження на свою користь – наприклад, у вигляді ефективності т.з. політик «рейганоміки», «тетчеризму», досвіди розвитку окремих країн (Ізраїлю, Південної Кореї, Чилі та ін.). Зворотні аргументи на користь соціально орієнтованої політики економічного розвитку також базуються на фактах відносно низької ефективності вже згадуваних ринкових реформ у Східній Європі, Латинській Америці, Азії, Африці; детальний аналізування та аргументація зазначеного наведено зокрема у роботах де Сото [7].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Висновком із зазначеної дискусії може бути теза про те, що концепт ефективності побудови економічного розвитку на засадах соціальних аспектів (функцій) може мати протилежні наслідки в залежності від кожного конкретного випадку (країни, комплексу соціально-економічних умов та факторів, ментальності, часових проміжків і т.д.), очевидно, наявності чи відсутності необхідного регулятивного інструментарію щодо власного підтвердження вірності. Таким чином, в концептуальному плані теза про важливість соціальних аспектів функціонування підприємств є достатньо розвиненою у сучасних наукових дослідженнях; значними представляються і напрацювання з методичного забезпечення процесу оцінювання стану окремих елементів у діяльності підприємства соціального змісту, їх типізації і класифікації тощо. Водночас, у практично всіх згаданих вище роботах відсутніми є математично формалізовані підтвердження економічного ефекту від позитивної динаміки соціальних показників функціонування підприємств, а точка зору про вигідність інвестицій у соціальні функції залишається недостатньо підтвердженою і по суті недоведеною, а саме положення про суттєву економічну роль соціальних функцій підприємства - скоріше аксіоматичною гіпотезою. Саме це обумовлює необхідність вивчення фактору соціальних функцій саме у контексті побудови загальної моделі ефективності сучасного вітчизняного підприємства.

Постановка завдання. Метою статті стало висвітлення концептуальної позиції автора щодо сутності та економічної ролі соціальних інститутів функцій сучасного підприємства на прикладі аналізування зазначених функцій підприємств сільськогосподарського машинобудування Вінницької області.

Виклад основного матеріалу. Більш детальний розгляд підприємства з інституційних позицій призводить до висновку про те, що підприємство являє собою сукупність інститутів та інституційних норм, структурованих ієрархічно у вигляді послідовних ярусів (ментальність, корпоративні культура та знання і т.д.). Звідси вище зазначеними дослідниками було обґрунтовано більш детально у роботах Г. Клейнера [3-4], необхідність врахування впливу сукупності універсальних внутрішньо організаційних інституційних норм на кінцевий економічний результат діяльності підприємства. При цьому зміни таких інституційних норм передбачають ціловий і поетапний – відповідно до інституційних ярусів - вплив на персонал, тобто у будь-якому разі роль соціальних активів підприємства і характер реалізації його соціальних функцій віднесені до детермінантних факторів ефективності універсального підприємства. Так, структура будь-якого підприємства передбачає послідовно такі яруси (по мірі зростання піраміди): корпоративний менталітет, корпоративна культура, корпоративні інститути (норми, що існують в організації), когнітивний ярус (корпоративний механізм формування знань), безпосередньо активи підприємства, зразки поведінки інших підприємств, а також історія (траєкторія) власної поведінки. Принцип піраміди при такому трактуванні представляється концептуальним. Адже так визначається логіка змін на підприємстві – за принципом «від нижчих до вищих ярусів». Водночас це є методологією обґрунтування управлінських заходів, спрямованих на певні зміни, адже у такому баченні є картина послідовності змін та причинно-наслідкових механізмів. Таким чином, зазначене є водночас і методологічною, і методичною основою ідентифікації загальної моделі ефективності поведінки підприємства.

Авторський варіант теорії соціальних функцій вміщує традиційний перелік елементів репрезентативної теорії у відповідній логічній послідовності, а саме:

1. *Авторський аспект методології досліджень:*

– передбачає розгляд загальної ефективності функціонування підприємства через висвітлення ролі і стану його соціальних функцій.

2. *Детермінантні категорії теорії:*

– «соціальні функції підприємства» – такі запропоновано розглядати як цілеспрямовану діяльність підприємства суспільного змісту, що має за мету забезпечити певну форму легітимізації підприємства відповідно до обраної моделі економічної поведінки (*авторське визначення*); при цьому наслідки реалізації таких функцій через особливості господарської діяльності підприємства здійснюються по відношенню внутрішньо організаційних та зовнішніх до підприємства інститутів а також відповідно персоніфікованих груп агентів, які є реципієнтами до даного підприємства; перелік таких функцій включає: 1) здійснення організаційно-економічної та соціокультурної ідентифікації індивідуумів як економічних агентів; 2) виробництво суспільно необхідних товарів та послуг, 3) визначення соціально-економічних аспектів макроекономічних параметрів; 4) формування іміджевих характеристик підприємства (*авторське визначення*); детермінантним при цьому є розгляд ролі таких функцій як безпосереднього чи опосередкованого економічного фактора ефективності функціонування підприємства;

– «*ефективність реалізації соціальних функцій підприємства*», яку запропоновано розглядати через співвідношення отриманого внаслідок реалізації таких функцій ефекту до витрат на здійснення соціальних функцій; при цьому подібний ефект є багатоаспектним за своєю природою, проте об'єктивно може бути ідентифікованим економічно;

– «*моделі економічної поведінки підприємств за критерієм реалізації соціальних функцій*» - такі запропоновано розглядати як реалізовані на практиці усталені типи поведінки підприємств, оцінювання яких здійснено за ефективністю реалізації соціальних функцій.

3. *Факти, які підтверджують актуальність вивчення соціальних функцій підприємства:*

– погіршення сукупності соціально-економічних показників практично всіх підприємств сільськогосподарського машинобудування в період формування ринкової економіки в Україні після 90-х рр. ХХ ст. та залучення до світових ринків;

– здійснення повсюдних процесів корпоратизації власності підприємств в Україні, що обумовило різко зростання ролі власників активів підприємств;

– поширення опортуністичних моделей поведінки власників підприємств, сутність яких полягала у прискореному особистому збагаченні власників за рахунок інтересів підприємств, у т.ч. згортання виробничих і, насамперед, соціальних функцій;

– формування окремих моделей розвитку підприємств відповідно до сукупності внутрішніх та зовнішніх передумов, насамперед опортунізму власників, що визначило істотну диференціацію показників їх функціонування;

– формування на основі таких моделей принципово різних стратегій розвитку підприємств різних груп із власними критеріями ефективності;

– на основі всього вище зазначеного – різке згортання соціальних функцій підприємств.

4. *Загальна гіпотеза досліджень полягала у наступному:*

– за допомогою соціальних функцій можна впливати на ефективність функціонування підприємства та водночас визначати загальну стратегію його розвитку.

В теоретично-концептуальному плані економетрична модель опису функцій типового виробничого підприємства може бути описана сукупністю наступних рівнянь (1-4).

- ***Підприємство (промислове) представлено сукупністю економічних (рентних), виробничих і соціальних активів:***

$$Q = f((X_1 \dots X_n) \dots (f((V_1 \dots V_n) \dots (Y_1 \dots Y_n))), \quad (1)$$

де $X_1 \dots X_n$ – економічні активи виробничого змісту (виробничі ресурси; менеджмент, матеріальні і нематеріальні активи, стан маркетингу, логістики і т.ін.);

$V_1 \dots V_n$ – економічні активи, які потенційно мають рентоутворюючу вартість, тобто вартість, що може створюватися не за рахунок виробничої діяльності, а як плата (рента) за використання цих активів (приміщення, що здаються в оренду шляхом виведення із виробничого використання, спекулятивні операції із активами підприємства, які не мають за мету забезпечити його виробничий розвиток, продаж таких активів із привласненням отриманих коштів власниками в особистих мотивах і т.д.);

$Y_1 \dots Y_n$ – соціальні активи (умотивованість персоналу, його фаховість, компетентність, лояльність, гнучкість, ступінь і характер внутрішньорганізаційних конфліктів і т.д.

- **Ефективне управління підприємством вирішує наступну задачу:**

$$\left\{ \begin{array}{l} \min \sum_{j=1}^n W_j X_j \\ \min \sum_{j=1}^n W_j Y_j \\ \max f((X_1 \dots X_n) \dots (f((V_1 \dots V_n) \dots (Y_1 \dots Y_n))) \end{array} \right. \quad (2)$$

де W_j – ціна j -го ресурсу

- **Ефективність функціонування підприємства обумовлена реалізацією рентоутворюючих, виробничих та соціальних функцій:**

$$F(Q) = F(R) \dots F(V) \dots F(S) \quad (3)$$

де $F(R)$ – ефективність операційної діяльності;

$F(V)$ – ефективність виробничої (основної) діяльності;

$F(S)$ – ефективність реалізації соціальних функцій.

Залежність економічних показників від соціальних функцій може бути представленим загальним рівнянням регресійної залежності зміни результативних показників від зміни відповідних факторних показників:

$$Y_1 = a_0 + a_1 X_1 + a_2 X_2 + a_3 X_3 + a_4 X_4 + a_5 X_5 + a_6 X_6 + a_7 X_7 + a_8 X_8 \quad (4)$$

де Y_1 – рентабельність основної (виробничої) діяльності;

x_1 – кількість повноцінних робочих місць;

x_2 – рівень оплати, грн. або як частка у витратах підприємства, %;

x_3 – мотивувальна частка заробітної плати, %;

x_4 – витрати на навчання персоналу, грн. або ж як частка у витратах на персонал, %;

x_5 – витрати на благодійність і спонсорство, грн.;

Аналогом результативного показника (Y) можуть бути показники обсягів виробництва, продуктивності праці та плинності кадрів, які відповідно відображають зміни

результату виробничих функцій, економічного стану та рівня умотивованості персоналу або ж складну комбінацію факторіального впливу.

Взаємозв'язок економічних, виробничих та соціальних показників може бути представлений сукупністю рівнянь регресійної залежності.

Аналітична підпорядкованість економічних, виробничих і соціальних функцій підприємства передбачає детермінантну роль економічних у стратегічному розвитку підприємства. При цьому соціальні функції несуть невід'ємну доповнюючу функцію, яка узгоджена економічно у стратегіях розвитку. Реалізація соціальних функцій здійснюється через цілеспрямований управлінський вплив на окремі елементи системи управління на підприємстві, коли окремі аспекти таких функцій стають предметом витрат і вдосконалення. Таким є насамперед система оплати праці, мотивування і розвитку персоналу, організації праці і т.д. Роль соціальних функцій у реалізації стратегій розвитку підприємства може бути позитивною або ж деструктивною, тобто мати відповідно економічні вигоди або ж втрати. Таким чином економічна роль соціальних функцій визначається ступенем відповідності до стратегії розвитку підприємства.

Авторський підхід передбачає адекватність розгляду питання соціальних функцій сучасного підприємства через визначення окремих типів економічної поведінки за детермінантними критеріями, а також побудову на цій основі загального процесу ідентифікації (опису, моделювання та прогнозування) відповідних моделей поведінки підприємств. Під параметрами моделювання поведінки підприємств розуміли ті характеристики, які є базовими при здійсненні стратегій їх розвитку у достатньо тривалому періоді з огляду на стан та роль соціальних функцій при цьому. Набір і параметризація таких характеристик вимагає чіткого розуміння концептуальних вимог до інституту підприємства.

В економічній теорії відомі три основні концепції «ідеального підприємства»: мінімалізму, холізму та анімалізму, розглянуті, зокрема, у [8]. Відповідно до концепції мінімалізму «ідеальне підприємство» повинно бути найбільшою мірою спеціалізованим з точки зору виробництва продукції (послуг), які користується платоспроможним попитом. За цією концепцією підприємство слід розглядати як процесор (перетворювач) системи, де на вході залучається економічно мінімізована кількість ресурсів, а на виході продукується максимально можлива кількість необхідної продукції. Такий мінімалізм передбачає гнучкість підприємства щодо змін вимог ринку. Відповідно до холізматичної концепції ідеалізація характеристик підприємства передбачає наявність в останнього самовідтворювального і накопичувального потенціалу досвіду, який водночас виконує функції механізму адаптації до змін ринку. Таке підприємство має потенційні переваги з точки зору можливостей для реалізації мультиплікативних та синергетичних ефектів використання ресурсів в умовах розпізнавання (за рахунок згаданого досвіду) найбільш сприятливих варіантів. Звідси означена модель підприємства володіє достатніми внутрішніми резервами рекомбінації ресурсів і у такий спосіб має стійкість до невизначеності ринкових умов. Анімалізматична модель ідеального підприємства передбачає в якості реального фактору конкурентоспроможності особливості корпоративної культури (внутрішній клімат, атмосфера, особливості взаємодії з партнерами і споживачами, реакції на зовнішні фактори тощо).

Згадані моделі формують особливості оцінювальних критеріїв своєї ефективності. У випадку мінімалістичній моделі переваги формуватимуться насамперед за рахунок цінової конкуренції та мінімізації витрат. Варіант холізматичної моделі передбачає переваги саме інституту підприємств, які мають тривалий досвід виживання (функціонування) у ринковому середовищі. Визначальними за анімалістської моделі слід визнати фактори довіри, відповідальності, етики бізнесу, інших аспектів соціального змісту. При цьому кожна з моделей має і власні ризики, що має відбиватися на суті стратегій розвитку.

Зазначене особливо актуалізується щодо економічного простору функціонування підприємств країн з транзитивною економікою, де таке середовище є менш прогнозованим і більш невизначеним і, звідси, ризикованим. Вітчизняні підприємства не мають належного

досвіду функціонування у ринкових умовах, такі мови найчастіше є деструктивними, проблематично стверджувати про наявність розвиненої корпоративної культури при цьому. Очевидно, в реальному конкурентному середовищі кожна із визначених моделей може бути ефективною і у достатньо тривалому періоді.

Слід відзначити, що у теоретико-методичному плані сукупність питань проблематики відокремлення видів моделей економічної поведінки за критерієм реалізації соціальних функцій вітчизняних підприємств на даний час залишається мало дослідженою. У відомих опублікованих роботах відзначаються лише деякі аспекти моделювання економічної поведінки.

Так, вивчаючи стратегії управління підприємством в умовах надзвичайної діяльності, О. Міклухою особливу увагу було зосереджено [9, с. 187] на стратегічній поведінці підприємства та виборі стратегічної моделі поведінки підприємства у таких умовах (умови надзвичайної діяльності асоціювалися згаданим автором із умовами підвищеного ризику здійснення господарської діяльності). Запропонований відповідно алгоритм вибору стратегічної моделі поведінки підприємства в умовах надзвичайної діяльності передбачав варіації між консервативною та активною моделлю. Консервативна модель забезпечує збереження господарських зв'язків, старої структури і асортименту продукції, зниження обсягів господарської діяльності (скорочення працівників, проведення ремонту власними силами, зниження заробітної плати) та згортання інвестиційних проектів. Натомість активна модель вимагає пошуку можливостей для встановлення нових господарських зв'язків, розробки нових проектних рішень, залучення інвестиційних коштів, зміни в організаційній структурі підприємства, зміни асортименту і структури випуску продукції та нарахування заробітної плати в залежності від результатів діяльності [9, с. 188]. Вважаємо, що реакція до вимог ринку або ж орієнтація на ці вимоги має право розглядатися як критерій типізації поведінки підприємств.

На основі більш деталізованих прикладних результатів в розрізі вибіркового дослідження поведінки суб'єктів господарювання, темпів та механізмів їх адаптації до ринкових умов Г. Капленко запропоновано [10, с. 11] виділити такі три моделі економічної поведінки підприємств: деструктивну, конструктивну та змішану. Ці моделі характеризуються в цілому сукупністю дій та заходів, які пов'язані із пошуком, створенням, збереженням, розширенням і використанням місць прикладання зусиль, відповідних джерел одержання і розподілу доходів, або ж навпаки – з обмеженням та згортанням активності на ринку.

Дослідження Т. Долгопятової [11] на основі емпіричних даних діяльності пострадянських підприємств за 1990–1999 рр. обумовили виділення трьох моделей поведінки підприємств: наближену до дореформеної, ринкову і змішану. В контексті такої дискусії насамперед доцільно зазначити, що подібна класифікація викликає, як особисто пересвідчилися, ряд питань, що свідчить про певну її обмеженість. Адже запропонований підхід передбачає можливість узагальнити усю різноманітність явищ та процесів з огляду на процес трансформування економічної системи із адміністративної до ринкової, тоді як на практиці спостерігаються такі явища та процеси, які важко однозначно оцінити як ринкові або ж принципово нові з огляду на окремі догми економічної теорії.

Карачина Н., концентруючи увагу на особливостях функціонування вітчизняних промислових підприємств, тобто реальних процесах, вважає [8], що основою їх поведінки є обраний напрямок діяльності: виробничий, змішаний (поєднання виробничої, фінансової, інвестиційної діяльності), рентоорієнтований, який повинен забезпечити соціально-продуктивну діяльність. Відтак, запропоновано три моделі: 1) виробничоорієнтованої поведінки; 2) змішаної поведінки; 3) рентоорієнтованої поведінки. Відповідно виробничоорієнтована модель ґрунтується на пріоритетах розвитку на підприємстві насамперед виробничих процесів, цьому підпорядкована вся діяльність підсистем підприємства, це визначає характер отримання доходу, прибутку, витрат, рентабельності, конкурентоспроможності, відповідно – системи управління та розвитку персоналом.

Рентоорієнтована модель поведінки передбачає бажання власників отримувати фінансовий результат за рахунок невиробничої діяльності – ренти за наявні активи підприємства; отже ця модель визначена як модель фактичного згортання виробництва і виходу його із галуззі; як показали дані досліджень підприємств такої моделі, це супроводжується отриманням вигоди лише для корпоративних власників підприємства, і при цьому - цілком низкою негативних суспільних процесів, таких як, зокрема, скорочення робочих місць тощо. Змішана модель представляє собою стратегію розвитку підприємства. Відповідно Н.Карачиною зроблено висновок про необхідність державної підтримання промислових підприємств із виробничоорієнтованою поведінкою та створення регулятивних бар'єрів для поширення рентоорієнтованої поведінки. Вважаємо, що схема типізації економічної поведінки підприємств Н. Карачини стосовно критерію реалізації соціальних функцій є методологічно найбільш виваженим. Вважаємо також, що ці моделі за змістом не суперечать розглянутим раніше підходам (О. Міклухи, Г. Капленко, Т. Долгопятової) і логічно включають такі, адже, діючи в ринкових або наближених до ринкових (змішаних) умовах, кожна із трьох моделей може бути консервативною чи активною; деструктивною, конструктивною чи змішаною тощо.

Аналітичне обґрунтування результатів дослідження за фактологічними даними дозволило стверджувати про наступне. Таке обґрунтування було здійснено на прикладі 9 підприємств сільськогосподарського машинобудування Вінницької області за період 2008-2013 рр. В табл. 1 представлено усереднені за 5 років коефіцієнти регресії залежності результативних показників (відповідно: обсягів виробництва, продуктивності праці, рентабельності основної діяльності та плинності кадрів, відповідно $Y_1 \dots Y_4$) від зміни факторних показників $x_1 \dots x_5$ (відповідно: кількості повноцінних робочих місць, витрат на оплату праці, розміру мотивувальної частки зарплати, витрат на навчання, а також витрати на благодійність та спонсорство). Було обрано за припущення, що впродовж 5 років характер вплив на результативні показники істотно не змінювався.

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції між показниками, що характеризують вплив показників соціальних функцій на основні економічні показники ефективності функціонування підприємств*

Факторні показники	Результуючі показники			
	Y_1	Y_2	Y_3	Y_4
№1.ПАТ «Барський машинобудівний завод»				
x_1	0,81	0,37	0,63	0,58
x_2	0,85	0,76	0,74	0,81
x_3	0,69	0,94	0,77	0,88
x_4	0,14	0,23	0,35	0,19
x_5	0,15	0,17	0,06	0,11
№2.ПАТ «Бершадський електротехнічний завод»				
x_1	0,06	0,17	-0,55	0,17
x_2	0,25	0,23	-0,75	0,33
x_3	0,03	0,35	0,09	0,41
x_4
x_5
№3.ПАТ «Могилів-Подільський завод газового устаткування та приладів»				
x_1	0,85	0,94	0,76	0,44
x_2	0,69	0,80	0,55	0,66
x_3	0,79	0,96	0,63	0,90
x_4	0,27	0,16	0,07	0,14
x_5

№4.ДП «Вінницятрансприлад»				
x_1	0,28	0,19	0,23	0,02
x_2	0,07	0,31	-0,16	0,25
x_3	0,09	0,70	-0,09	0,46
x_4	0,19	-0,03	-0,04	0,11
x_5	0,04	0,17	0,02	0,14
№5.ПАТ «Могилів-Подільський приладобудівний завод»				
x_1	0,87	0,27	0,57	0,20
x_2	0,94	0,77	0,63	0,67
x_3	0,95	0,90	0,09	0,94
x_4	0,07	0,05	0,07	0,06
x_5	0,09	0,04	0,04	0,11
№6.ПрАТ «Вороновицьке спеціалізоване підприємство Агромаш»				
x_1	0,23	0,04	0,03	-0,09
x_2	0,29	0,37	-0,06	0,09
x_3	0,25	0,47	0,05	0,07
x_4
x_5	0,09	-0,01	-0,04	0,07
№7.ПрАТ «Козятинське районне підприємство «Агромаш»»				
x_1	0,64	0,38	0,43	0,27
x_2	0,47	0,65	0,27	0,39
x_3	0,59	0,68	0,30	0,38
x_4	0,35	0,19	0,11	0,05
x_5	0,11	0,17	0,04	0,12
№8.ПрАТ «Уланівський Агромаш»				
x_1	0,71	0,36	0,24	0,15
x_2	0,49	0,47	0,26	0,17
x_3	0,37	0,51	0,18	0,20
x_4	0,06	0,05	0,17	0,12
x_5
№9.ПрАТ «Агромашкомплект»				
x_1	0,84	0,79	0,35	0,09
x_2	0,72	0,96	0,44	0,49
x_3	0,94	0,95	0,81	0,73
x_4	0,31	0,28	0,22	0,31
x_5	0,07	0,20	0,12	0,17

Примітки: результуючі ознаки – Y_1 - обсяги виробництва, тис. грн.; Y_2 - продуктивність праці, тис. грн.; Y_3 – рентабельність основної діяльності, %; Y_4 – плінність кадрів, %; факторні ознаки – x_1 - кількість повноцінних робочих місць; x_2 – витрати на оплату праці, тис. грн.; x_3 - премії та спеціальні доплати мотивувального змісту, тис. грн.; x_4 – витрати на навчання, тис. грн.; x_5 – витрати на благодійність та спонсорство, тис. грн.

Джерело: аналізування даних по вказаних підприємствах

Такий логічний зв'язок відбиває характер запропонованих вище формул 1-4. В аналітичному контексті результативні показники розглядалися відповідно як:

- 1) *обсягів виробництва (Y_1)* – як відбиття виробничо орієнтованої моделі поведінки;
- 2) *продуктивності праці (Y_2)* – як відбиття одного із найважливіших показників економічного стану підприємства та водночас рівня умотивованості персоналу;

- 3) *рентабельності основної діяльності* (Y_3) – як головний критерій економічного стану підприємства;
- 4) *плинності кадрів* (Y_4) – як безпосереднього і найбільш адекватного показника експрес-аналізування рівня умотивованості персоналу на підприємстві.

Найбільш важливим результатом аналізування даних, наведених у табл. 1, уявляється висновок про те, що різні значення коефіцієнтів регресії свідчать: по-перше, про наявність різних закономірностей зв'язку між розглянутими величинами; по-друге, про те, що наявність різних величин залежностей може бути структурованою за групами; сам факт об'єктивної присутності таких груп автоматично свідчить про належність до певного типу поведінки.

Усереднення коефіцієнтів регресії по підприємствах, що досліджувалися, може надати загальне уявлення про потужність впливу обраних факторних ознак на результативні (табл. 2). Розглядалася традиційна шкала оцінювання потужності впливу (значення коефіцієнту регресії від 0,00 до 0,33 – слабкий; від 0,33 до 0,66 – середній; від 0,66 і до 1,00 – сильний). Так, як бачимо (табл. 2), показник кількості робочих місць найбільшою мірою вплив на обсяги виробництва (0,59 в.од.), що представляється цілком логічним; з продуктивністю праці і рентабельністю означений показник мав слабкий зв'язок на межі слабого і середнього (0,35-0,39 в.од.); вплив же на плинність кадрів була явно незначною (0,20 в.од.). Зміни рівня оплати праці мали середній вплив на обсяги виробництва та продуктивність праці та плинність кадрів, а також незначний вплив - на рентабельність основної діяльності. Зміни мотивувальної частки оплати праці мали найбільш істотний вплив (вище середнього) на продуктивність праці, середній – на обсяги виробництва і плинність кадрів, а також слабкий – на рентабельність. Слід відзначити, що для підприємств цієї групи такі фактори як навчання персоналом і благодійні витрати мали дуже незначний вплив на соціально-економічні показники функціонування; слід враховувати також, що у ряді випадків таких витрат на підприємствах було просто не зафіксовано.

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між показниками, що характеризують вплив показників соціальних функцій на основні економічні показники ефективності функціонування підприємств* (середнє по підприємствах)

Факторні показники	Результуючі показники			
	Y_1	Y_2	Y_3	Y_4
x_1	0,59	0,39	0,35	0,20
x_2	0,53	0,59	0,21	0,43
x_3	0,52	0,72	0,31	0,55
x_4 (за 7 значень із 9 можливих)	0,20	0,13	0,14	0,14
x_5 (за 6 значень із 9 можливих)	0,09	0,12	0,04	0,12

Примітки: результуючі ознаки – Y_1 - обсяги виробництва, тис. грн.; Y_2 - продуктивність праці, тис. грн.; Y_3 – рентабельність основної діяльності, %; Y_4 – плинність кадрів, %; факторні ознаки – x_1 - кількість повноцінних робочих місць; x_2 – витрати на оплату праці, тис. грн.; x_3 - премії та спеціальні доплати мотивувального змісту, тис. грн.; x_4 – витрати на навчання, тис. грн.; x_5 – витрати на благодійність та спонсорство, тис. грн.

Джерело: усереднення за даними табл. 1

Отже, якщо виокремити залежності із потужним зв'язком (коефіцієнт регресії вищий за 0,66 в.од.), то можна стверджувати про наявність таких лише між розміром мотивувальної частки оплати праці і її продуктивністю, тобто, очевидно, що це було характерною тенденцією у всіх випадках. У всіх інших випадках подібне узагальнення представляється статистично некоректним з огляду на наявність самих різних значень у кожному конкретному випадку підприємства. В свою чергу, групування підприємств за подібними ознаками потребує подальшого аналізування інформації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати теоретичних досліджень дозволили сформулювати уявлення про необхідність моделювати оптимальні параметри сучасного інституту виробничого підприємства на основі реалізації ефекту максимізації комплексної результативності всіх використовуваних факторів – і економічних, і соціальних. При цьому акцентовано увагу на констатації чіткого узгодження ролі економічних (ринкових) факторів і соціальних детермінант суспільного розвитку через детермінанту належної (очікуваної) реалізації соціальних функцій репрезентативного підприємства.

Основні тенденції розвитку вітчизняної економіки у період ринкових трансформацій засвідчили той факт, що соціальний статус підприємства в структурі сучасного українського суспільства вже традиційно залишається нестійким. Звідси економічна наука повинна розглядати - як один із складових елементів предмету свого дослідження – завдання побудови моделі ефективності реалізації соціальних функцій підприємств. Це обумовлює необхідність у поглибленні наукових досліджень у сфері соціальної відповідальності сучасного вітчизняного бізнесу та інституту репрезентативного підприємства. Водночас можна зробити висновки, що сучасний етап розвитку теорії підприємства характеризується зміщенням акценту із суто економічних критеріїв на управлінські й соціокультурні аспекти. Водночас теза про співвідношення економічних і соціальних функцій підприємництва та сучасних соціально-економічних суспільних відносин потребує фактологічного підтвердження.

В процесі досліджень ідентифіковано основні підходи до трактування а типів економічної поведінки, де соціоповедінковий аспект обрано як методологічно визначальний.

Використана література:

1. Норт Д. Інституції, інституційні зміни та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
2. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы // Экономика и математические методы. – 1999. – т. 35. - №2. – С.156.
3. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Г.Б. Клейнер; ЦЭМИ РАН. – М.: Наука, 2004. – 240 с.
4. Клейнер Г.Б., Тамбовцев В.Л., Качалов Р.М. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность. М.: Экономика, 1997. – С. 47.
5. Стиглиц Дж. Неудачи корпоративного управления при переходе к рынку // Экономическая наука современной России. – 2002. - №4. – с.18-22.
6. Фридмен М., Хайек Ф. О свободе / Под ред. А.Бабица. – Минск: Полифакт референдум, 1990. – 20 с.
7. Эрнандо де Сото Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире / Эрнандо де Сото ; пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 272 с.
8. Карачина Н. П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика управління : монографія / Н. П. Карачина. – Вінниця : Книга-Вега, 2010. – 416 с.
9. Міклуха О. Л. Моделювання стратегії управління підприємством в умовах надзвичайної діяльності / О. Л. Міклуха // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування. Економіка. Збірник наукових праць. Випуск 11. – Рівне : УДУВГП, 2004. – С. 185–190.
10. Капленко Г. В. Формування економічної поведінки підприємств : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.06.01 / Г. В. Капленко ; НАН України ; Інститут регіональних досліджень. – Л., 2005. – 20 с.
11. Долгопятова Т. Государственные предприятия: модели трансформации / Т. Долгопятова // Инвестиции в России. – 1999. – №2. – С. 27–36.

REFERENCES

1. Nort D. Institutions , institutional change and economic distortions [*Instytutsiyyi, instytutsiyni zmina ta funktsionuvannya ekonomiky*]. Transl. from eng. I. Dzyub, Kyiv, Osnovy, 2000. p. 198.
2. Polterovych V.M. Institutional traps and economic reforms [Institutsional'nye lovushki i ekonomicheskie reformy]. *Ekonomika i matematicheskie metody – Economics and Mathematical Methods*, 1999, Vol. 35, No. 2, pp.156.
3. Kleyner G.B. Evolution of institutional systems [*Evoluyutsiya institutsional'nykh sistem*]. Moscow, Nauka, 2004. p. 240.
4. Kleyner G.B., Tambovtsev V.L., Kachalov R.M. Company in an unstable economic environment : risks , strategies , safety [*Predpriyatie v nestabil'noy ekonomicheskoy srede: riski, strategii, bezopasnost'*]. Moscow, Ekonomika, 1997. p. 47.
5. Stiglits Dzh. Failures of corporate governance in the transition to the market [Neudachi korporativnogo upravleniya pri perekhode k rynku]. *Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii – Economics of contemporary Russia*, 2002, No. 4, pp. 18-22.
6. Frydmen M., Khayek F. On Liberty [*O svobode*]. Minsk, Polyfakt referendum, 1990. p. 20.
7. Ernando de Soto. Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else [*Zagadka kapitala. Pochemu kapitalizm torzhestvuet na Zapade i terpit porazhenie vo vsem ostal'nom mire*]. Moscow, Olimp-Biznes, 2004. p. 272.
8. Karachyna N. P. The economic behavior of machine-building enterprises : theory, methodology , practice management : monograph [*Ekonomichna povedinka mashynobudivnykh pidpryyemstv: teoriya, metodolohiya, praktyka upravlinnya : monohrafiya*]. Vinnytsya, Knyha-Veha, 2010. p. 416.
9. Miklukha O. L. Modeling strategy management in an emergency activities [Modelyuvannya stratehiyi upravlinnya pidpryyemstvom v umovakh nadzvychaynoyi diyal'nosti]. *Visnyk Ukrayins'koho derzhavnogo universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya. Ekonomika. Zbirnyk naukovykh prats' – Bulletin of the Ukrainian State University of Water and Environment . Economics. Collected papers*, Vol. 11, Rivne, UDUVHP, 2004, pp. 185–190.
10. Kaplenko H. V. Formation of the economic behavior of enterprises : Author. Thesis . candidate. Econ. sciences: 08.06.01 [*Formuvannya ekonomichnoyi povedinky pidpryyemstv : avtoref. dys. kand. ekon. nauk : 08.06.01*]. NAN Ukrayiny, Lviv, 2005. p. 20.
11. Dolgopyatova T. State enterprises : Model Transformation [*Gosudarstvennye predpriyatiya: modeli transformatsii*]. *Investitsii v Rossii – Investments in Russia*, 1999, №2, pp. 27–36.

Рецензія: д.е.н., проф. Андрушків Б. М.

Reviewed: Dr., Prof. Andrushkiv B. M.

Received: April, 2014

1st Revision: May, 2014

Accepted: May, 2014

